

PIRMASIS ŠUO

Kai kurie mano protėviai liko Ispanijoje ir Pietų Prancūzijoje. Kiti mano motinos linijos giminaičiai išsikraustė į pietus. Per Gibraltaro sąsiaurį jie persikėlė į Šiaurės Afriką: į jūros pakrantes, Kabilijos priekalnes iki pat Senegalo. Ir šiandien ten galima rasti jų palikuonių, nes šiame regione randama haplogrupės, vadinamos U5b1, mitochondrijų. Jos gana retos, bet jų pasitaiko.

Didžiausiam šalčiui atlėgus kiti pasuko šiaurės link. Jie sekė šiaurinių elnių pėdsakais, nes elniai buvo svarbiausias juos maitinęs gyvūnas.

Kai kurie patraukė tiesiai į šiaurę palei upę, šiandien vadinamą Reinu.

Maždaug prieš 14 700 metų klimatas Europoje gerokai sušilo. Stepės apaugo medžiais: beržais, gluosniais ir drebulėmis. Šiauriniams elniams toks lapuočių miškas nepatinka, žiemą jiems čia nėra maisto. Mano giminaičiai iš Reino slėnių buvo priversti skubiai persiorientuoti į kitą grobį: briedžius, elnius ir bebrus. Tai buvo didelis pasikeitimas.

Dabartinio Bonos miesto kalvose numirė du mano giminaičiai: šeštą dešimtį pradėjęs vyras ir maždaug dvidešimtmetė moteris. Jų bendražygiai iškasė kapą, abu mirusiuosius paguldė vieną šalia kito ir gausiai apibarstė raudonų dažų milteliais. Į kapą jiems įdėjo dovanų: dailų kaulinį plaukų smeigtuką, išraižytą elnio rago gabalėlį ir raudonai nudažytą elnio dantį.

Kelionei į mirusiųjų šalį jie dar gavo šuni. Neabejotina, kad tai buvo didžiulė auka, didžiausia, kokią jie galėjo gauti.

Vadinamasis Bonos Oberkaselio kapas datuojamas maždaug 14 500 metų – tuo laiku ką tik pasibaigė ledynmečio Madleno kultūra. Vyro ir moters mitochondrijų DNR analizė rodo, kad abu šie žmonės pagal motinos liniją priklausė U5b1 grupei.

Tai ta pati grupė, kuriai priklausau ir aš. Vadinasi, mes, tie du numirėliai ir aš, prieš keletą tūkstančių metų turėjome bendrą promotę. Jie buvo „Uršulės“ vaikai ir vaikaičiai, kaip ir aš.

Tačiau Bonos Oberkaselis ypatingas ne tuo, kad ten palaidoti tolimi mano giminaičiai. Svarbiausias radinys yra šuns kaukolė.

Visi mokslininkai sutaria, kad tai seniausias šuo. Jis atitinka visus reikalavimus, kokius tik galima kelti pirmykščiam šuniui. Tinkama išvaizda, tinkamas laikas, tinkama vieta ir tinkamas šuns DNR rinkinys.

Klausimas, kada vilkai tapo šunimis, daug dešimtmečių buvo karštų diskusijų objektas. Nuo šio klausimo priklauso ne vieno mokslininko autoritetas. Šuo buvo pats pirmas mūsų naminis gyvūnas, dar ir šiandien vadinamas geriausiu žmogaus draugu.

Anksčiau archeologai bandydavo atskirti šunį ir vilką tik pagal jų fosilijų kaulų išvaizdą. Jie darė prielaidą, kad, visų pirma, šunys, kuriais karta iš kartos pasirūpindavo žmonės, turėjo tapti mažesni ir liaunesni už vilkus, be to, turėti kitų skirtumų.

Pagal šį apibrėžimą į šuns vietą pretenduoja daug kandidatų, seniausiems iš jų per 30 000 metų. Fosilijų rasta Rusijoje, Ukrainoje, Čekijoje, Šveicarijoje ir Belgijoje. Kai kurie iš tų pirmaisiais šunimis laikomų gyvūnų rasti archeologinių kasi-
nėjimų vietoje Dolny Vestonicuose, kuriuos minėjau skyriuje „Mamutai Brno“.

Pastaruosius dvidešimt metų genų tyrinėtojai žaidžia šį žaidimą remdamiesi daugiau ar mažiau išsamiais DNR tyrimais, sudėtingais ar ne tokiais pažangiais skaičiavimais. Tačiau gautami rezultatai rodo skirtingas kryptis. Mokslininkai, švelniai tariant, vis dar nesutaria. Apibendrinsiu svarbiausią šiuo metu turimą informaciją.

Manoma, kad dabartinių šunų protėviai buvo prijaukinti bent prieš 15 000 metų, o gal ir daug anksčiau. Tikriausiai pirmojo šuns gimtinė buvo kur nors Europoje arba Sibire, bet neatmestina ir Kinija.

Aišku, kad žmonės galėjo bandyti prisijaukinti vilkus gerokai seniau. Altajaus kalnuose Sibire ir Goje urve Belgijoje rasta 30 000 metų senumo fosilijų, kurios primena šunis ir galbūt rodo buvus tokių mėginimų. Deja, dabartiniai šunys, regis, kilo ne iš šių gyvūnų, jie greičiau buvo genetiškai išnykusi šaka. Visi šiuolaikiniai šunys, įskaitant Afrikos basendžį, sulaukėjusį Australijos šunį dingą, mėlynakį Sibiro haskį, nykštukinį pudelį įmantria šukuosena ir žaismingą labradorą, matyt, turėjo bendrus protėvius – konkrečią vilkų grupę Europoje arba Azijoje. Šie vilkai tikriausiai seniai išnykę, todėl sunku atsekti giminybę, bet vaizdas tapo aiškesnis mokslininkams palyginus keliasdešimt tūkstančių metų senumo vilkų bei šunų fosilijų ir dabartinių šunų DNR.

Problema, kelianti keblumą mokslininkams, yra ta, kad prijaukinti šunys kartais poruodavosi su vilkais. Pavyzdžiui, tai rodo Skandinavijos medžioklinių šunų ir pusiau sulaukėjusių Kinijos šunų DNR. Tokie susikryžminimai iškreipia vaizdą.

Tačiau pagrindiniai teiginiai yra aiškūs. Iš Afrikos šunų mes neatsivedėme. Vilkus sutikome tik atsikraustę į Europą ar Aziją. Mes juos prisijaukinome kažkuriuo ledynmečio laikotarpiu,

kai dar buvome medžiotojai ir rinkėjai, pirmiau negu kažkas iš mūsų per Beringiją iškeliavo į Ameriką.

Svarbiausias klausimas: kam mums to reikėjo? Kuo šunys buvo naudingi?

Per daugelį metų aš kalbinau beveik tuziną žymiausių pasaulio šunų tyrinėtojų. Gavau beveik tiek pat skirtingų paaiškinimų, kodėl šunys ir žmonės apsigyveno kartu.

Daugelis mokslininkų mano, kad visai ne žmogus prisijaukino šunį. Bent ne iš pradžių. Tai šuo prisijaukino mus.

Ledynečio žmonės medžiojo vilkus dėl kailio, todėl vilkams mes kėlėme grėsmę. Bet jie įžvelgė ir žmonių privalumus. Po savęs mes palikdavome krūvas maisto – sumedžiuoto grobio likučius, kurių negalėjome panaudoti. Tokias medžioklės liekanas išmesdavome už stovyklaviečių ribų, nes jos dvokė ir pritraukdavo plėšrūnus.

Vilkai likučių atslinkdavo naktimis, žmonėms susirinkus aplink laužus arba miegant. Kartais, ypač paryčiais, žmogus ir vilkas susitikdavo. Galbūt toks susitikimas baigdavosi tuo, kad žmogus vilką nudėdavo. Bet sykį vilkas buvo tiesiog pernelyg mielas. Galbūt tai buvo vilkiukas, mažas linksmas pasitikėjimo kupinas jauniklis, kurio joks širdį turintis žmogus nebūtų galėjęs užmušti. Vilkiūkščiui leido pritūpti prie ugnies ir pažaisti su vaikais. Kas yra matęs žaidžiant mažą vaikėlį ir šuniuką, supras, apie ką aš kalbu.

Ėjo tūkstantmečiai ir vilkai, kuriems pavykdavo pažaboti savo agresiją ir sužavėti žmones, rado naują išgyvenimo nišą. Atsitiko tai, ką biologai vadina selektyviaja atranka: savybės, kurios patiko žmonėms, galėjo būti perduotos kitai kartai.

Kai kurie mokslininkai pamėgino nustatyti, kokiais genais

skiriasi vilkai ir šunys. Didelė dalis šių genų labiausiai daro įtaką smegenims. Pavyzdžiui, amerikietis šunų tyrinėtojas Robertas Wayle'is nustatė tam tikrą genų pokytį, regis, būdingą visiems šunims, bet nepasitaikantį tarp vilkų. Panašus genų pokytis būdingas žmonėms, turintiems įgimtą Viljamo sindromą. Jie yra lengvai protiškai atsilikę, bet labiausiai jiems būdingas draugiškas, ekstravertiškas, patiklus būdas.

Daugelis kitų šunis ir vilkus skiriančių savybių, tiek gebėjimai, tiek išvaizda, rodo, kad šunys yra vaikiškesni. Jie labiau primena vilkiukus negu suaugusius vilkus, yra veikiau mieli ir linksmi nei rimti ir susikaupę. Dažnai jų ir uoslė mažiau aštri, o kojos trumpesnės nei suaugusių vilkų, visai kaip vilkiukų.

Be to, šunys išskirtinai geba skaityti žmonių mintis. Daugybė eksperimentų įtikinamai parodė, kad jie supranta, ko mes norime. Jie gali sekti mūsų žvilgsnį, pažiūrėti ten, kur mes rodome. Kiti gyvūnai, pavyzdžiui, šimpanzės, vilkai ir katės, ne mažiau protingi daugeliu kitų atžvilgių, bet atliekant žmonių supratimo testus jie niekada nepranoksta šunų.

Ledynmečio naktys buvo šaltos ir žmonės galėjo savo pirmuosius šunis naudoti kaip šildykles. Archeologas Larsas Larssonas man pasakojo, kad Australijos aborigenai dar ir šiandien mini „vieno šuns naktį“, „dviejų šunų naktį“ ir „trijų šunų naktį“, šalčiausia yra „trijų šunų naktis“.

Kiti mano, kad pirmiausia žmonės pasinaudojo vilkais kaip sargybiniais. Vilkai sukiodavosi stovyklavietės pakraščiuose ir užkandžiaudavo mėsos likučiais. Pamažu čia ir apsinakvino. Vilkai ir šunys miega daug jautriau už žmones. Jei netoliese pasirodydavo kitas pavojingas plėšrūnas, pavyzdžiui, liūtas, jie imdavo kaukti. Žmonės pabUSDavo ir galėdavo apsiginti.

Aišku, kad viena iš pirmųjų šunų užduočių buvo pagalba medžioklėje. Vilkams būdingas paveldėtas elgesys medžioti gaujomis. Daug prirašyta apie tai, kaip medžiokliniai šunys žmonių medžioklę padarė efektyvesnę, net ir tokių didelių ledynmečio gyvūnų, kaip mamutai ir gauruotieji raganosiai. Esama teorijų, kad didiesiems gyvūnams Europoje, Azijoje ir Amerikoje atėjo galas medžioklėje susivienijus žmonėms ir šunims. Bet ne visi mokslininkai dėl šito sutaria. Kai kurie nauji atradimai rodo, kad nei žmonės, nei šunys nekalti, o mamutai ir gauruotieji raganosiai išnyko greičiau todėl, kad atšilo klimatas ir pasikeitė augalija.

Archeologas Martinas Streetas pastaruoju metu daugiausia tyrinėja Bonos Oberkaselio šunį. Jo nuomone, vadinamoji medžioklė sėlinant buvo pirmoji svarbi šuns užduotis. Dar dabar daug kur taip medžiojama, net Švedijos miškuose. Medžiotant sėlinimo būdu šuo vienas pats bėga per mišką ieškodamas paukščių ar žvėrių. Medžiotojas seka jam pridurmais. Radęs grobį šuo ima skalyti, o gyvūnas stabteli ir sutelkia dėmesį į erzinantį, amsintį šunį. Taip šuo sustabdo gyvūną ir leidžia prisėlinti medžiotojui. Šis prislinkęs ginklu nudobia grobį.

Šis medžioklės būdas tapo svarbus, kai tundroje sužėlė miškai, kurie apribojo vaizdą. Iki tol buvo patogiau grobio žvalgytis nuo kalvos.

Įdomus sutapimas – pirmasis tikras Bonos Oberkaselio šuo gyveno prieš 14 500 metų, būtent tada, kai ledynmečio tundroje vėl pradėjo augti miškai. Man regis, tai pernelyg reikšminga, kad būtų atsitiktinis sutapimas.

Jei mes šunis į pagalbą pasitelkėme dar anksčiau, šaltesniais ledynmečio laikotarpiais, manau, jie galėjo būti panaudoti transportuoti. Šunys galėjo nešti daiktus, gal net tempti roges

ar slidininkus. Gali būti, kad šunys padėjo žmonėms keliauti ir palaikyti ryšį labai dideliais atstumais. Aišku, neišliko tokių senų nešimo įtaisų, rogių ar slidžių, bet juos tikriausiai gamino iš medžio ar kitos organinės medžiagos, todėl tikimybė jų rasti po keliasdešimt tūkstančių metų yra menka.

Taip pat galima įsivaizduoti, kad pirmoji šuns paslauga žmogui buvo pačiam tapti maistu. Prijaukinti šunys sunkmečiu galėjo tapti užtikrintu mėsos šaltiniu. Apie šią galimybę man užsiminė Peteris Savolainenas. Jis yra iš tų mokslininkų, kurie įrodinėja, kad šuo kilęs iš dabartinės Kinijos.

Peteris Savolainenas dirba Karališkajame technologijos institute Stokholme, jis vienas iš pirmųjų atliko didelės apimties šuns mitochondrijų DNR lyginamąją analizę. Apie jo tyrimą rašiau dienraštyje „Dagens Nyheter“ dar 1997 m. Su bendradarbiais važinėdamas po šunų parodas jis surinko kelių šimtų šunų plaukus, kuriuos palygino su vilkų iš daugumos pasaulio kraštų vilna. Pirminis jo sumanymas buvo paruošti DNR pavyzdžius, kad teismo laboratorijos specialistai galėtų atskirti įvairių šunų, palikusių pėdsakų nusikaltimo vietoje, rasę, bet netrukus mokslininkai suprato, kad savo darbą jie gali panaudoti ir narpliojant šuns kilmės istoriją.

Jų gauti rezultatai rodė, kad pirmiausia vilkas tapo šunimi Pietryčių Azijoje. Tai kaip tik tas regionas, kuriame žmonės dar ir šiandien valgo šunieną.

Apsilankiau šiame regione esančiame Hanojuje, Šiaurės Vietname, ir susiradau gatvelę, kurioje vienas prie kito rikiuojasi šunieną tiekiantys restoranai. Kai kurie vietnamiečiai juoko dėlei vedasi ten europiečius ir erzina savo įpročiu valgyti šuns mėsą, nes puikiai žino, kad mums tai yra visiškai tabu. Vietnamietis žurnalistas, mano palydovas Hanojuje, paaiškino, kad jis ir jo

pažįstami su savo šeimos šunimis elgiasi lygiai taip, kaip ir mes, europiečiai, bei stipriai emociškai prie jų prisiriša. Bet jie šunis gali ir valgyti, tiesiog tai du skirtingi dalykai. Tą patį rodo ir akmens amžiaus Europos archeologiniai kasinėjimai. Kai kurie šunys aiškiai buvo labai vertinami šeimos nariai, pagerbti gražiais kapais. Ant kitų šunų kaulų akivaizdžios gremžimo žymės, kurias galima laikyti ženklų, kad žmonės valgė jų mėsą. Abiejų rūšių radinių rasta ir Hurnborgašione, Švedijoje, seniausiems iš jų yra apie 10 000 metų.

Šiuo metu Peterio Savolaineno ankstyvoji išvada apie šunų kilmę Pietryčių Azijoje kelia nemenkų abejonių, nes kiti mokslininkai pradėjo tyrinėti labai senų šunų ir vilkų fosilijų DNR. Šiandien daug pėdsakų veda ir į Europą.

Aišku, Peteris Savolainenas gali būti teisus, teigdamas, kad šunys buvo naudingi žmogui pirmiausia kaip maisto atsargų šaltinis. Bet lygiai taip pat šunys galėjo būti ir bičiuliai, žaidimų partneriai, šildyklės, transporto priemonės, apsauga ir medžioklės pagalbininkai. Vienas argumentas neprieštarauja kitam.

Pirmoji žmogaus paslauga šuniui, be abejonės, buvo aprūpinti jį maistu.

Nereikia nuvertinti ir meilės. Jausmai, kuriuos šiandien jaučia šunų šeimnininkai savo augintiniams, puikiausiai galėjo būti pažįstami ir ledynmečiu. Mano giminaičiai iš Bonos Oberkasselio, vyras ir moteris, priklausę haplogrupei U5b1, prieš 14 500 metų kelionei į amžinuosius medžioklės plotus juk gavo šunį.